

Η ιερότητα τοπίων και τόπων

Τάσης Παπαϊωάννου - 05/02/2024

Συλλογίζομαι συχνά το πόσο εύστοχα οι αρχαίοι Έλληνες διάλεξαν τα μέρη όπου έχτισαν τους ναούς τους.

Επέλεξαν με ζηλευτή αίσθηση, ακρίβεια και γνώση τα ωραιότερα -δίχως υπερβολή- τοπία της χώρας μας, ορθώνοντας εκεί τις κολόνες για μια Αθηνά, έναν Ποσειδώνα ή έναν Απόλλωνα. Στην κορφή κάποιου βράχου, δίπλα στην ακροθαλασσιά, στο φρύδι ενός γκρεμού. Μαρμάρινες κολόνες που στέκουν εδώ και χιλιετίες ακόμη όρθιες, να συμβολίζουν την ιερότητα των μοναδικών αυτών τοπίων, αφού ο ναός, όπως αναφέρει ο Κώστας Παπαϊωάννου, «είναι ουσιαστικά μια κατοικία, όπως δηλώνει και το όνομά του. Είναι η κατοικία της θεότητας»¹. Εκτίμησαν, όσο κανείς, την ιδιαιτερότητα του τόπου τους, σεβάστηκαν τη φύση μέσα στην οποία τους έλαχε να ζουν, πρόσεξαν κάθε σημείο της γης, αποδίδοντάς του θεϊκές ιδιότητες.

Κάθε φορά που επισκεπτόμαστε έναν αρχαιολογικό χώρο, αντικρίζουμε περικαλλείς ναούς οι οποίοι, εκτός από την ανυπέρβλητη ομορφιά τους, μας εντυπωσιάζουν και για την τολμηρή σχέση αντίστιξης της μορφής τους με το φυσικό περιβάλλον. Θαυμάζουμε τις τοποθεσίες που διάλεξαν για να υμνήσουν το υπερβατικό, αυτό που πίστευαν ότι υπήρχε πέρα και έξω από τον ορατό κόσμο που τους περιτριγύριζε. Οι ναοί χτίζονταν προκειμένου να αναδείξουν την ιερότητα των μυστικών αρχέγονων τοπίων, αφού οι θεοί κατοικούσαν ήδη εκεί. «Η τοποθεσία είναι από μόνη της ιερή, πριν να χτιστεί ο ναός, ενσαρκώνοντας ολόκληρη τη θεότητα ως αναγνωρισμένη φυσική δύναμη»², σημειώνει εύστοχα ο ιστορικός Βίνσεντ Σκάλι. Η αρχιτεκτονική έφτασε στο απόγειό της κι έγινε σύμβολο ως η «γλυπτική ενσάρκωση της παρουσίας και της προσωπικότητας του θεού». Σαν να ξεπήδησε αποκλειστικά μέσα απ' αυτήν τη γη, προορισμένη να χτιστεί μόνο εκεί, να γίνει αναπόσπαστο κομμάτι από το σώμα της.

Συνειδητοποίησαν, πρώτοι εκείνοι, πως ετούτος ο τόπος είχε το δικό του μέτρο που διέφερε από άλλους τόπους. Ήταν ήδη ένας «αρχιτεκτονημένος τόπος», με τη δική του κάθε φορά κλίμακα, τη δική του ισορροπία, κι αυτό που όφειλαν να κάνουν ήταν να ακολουθήσουν τον κανόνα που αυτός υποδείκνυε, συμπληρώνοντας στην ουσία αυτό που η φύση είχε δημιουργήσει. Το χτίσμα εξέφραζε, μέσω της γεωμετρίας, την εκλογικευμένη τάξη της δομής του στον χώρο. «Μέσα στις γωνιές του έχει κάτι το αποφασιστικό. Κανένα στολίδι, παρά μόνο η χτισιά του», όπως έλεγε σε μια συζήτησή μας ο καλός μου φίλος, ποιητής Νίκος Παναγιωτόπουλος.

Εδώ δεν είχες να αναμετρηθείς με την απόλυτη οριζοντιότητα του τοπίου, όπως στην έρημο της Αιγύπτου ή στις αχανείς επίπεδες ζούγκλες της Κεντρικής Αμερικής. Δεν ήταν ανάγκη να χτίσεις πυραμίδες που τρυπούν τον ουρανό και να δημιουργήσεις υπερμεγέθη τοπόσημα, σ' ένα έδαφος ουδέτερο, δίχως εξάρσεις, εκεί που το μάτι χανόταν στα βάθη ενός ομοίομορφου ορίζοντα που εκμηδένιζε τα πάντα. Εδώ υπήρχαν οι κορυφογραμμές των βουνών, άλλες κοντά, άλλες μακρύτερα, κι άλλες που αχνοφαίνονταν στο βάθος του ορίζοντα και σε έκαναν να προσανατολίζεσαι με ευκολία • να μετράς το μικρό και το μεγάλο, το χαμηλό και το ψηλό. Ακόμη κι η θάλασσα ήταν φιλική, γεμάτη από νησιά ολόγυρα που επέτρεπαν στο βλέμμα να περνά και να ταξιδεύει εύκολα από το ένα στο άλλο. Η αρχιτεκτονική ήρθε να ενταχθεί φυσιολογικά σ' αυτό που προϋπήρχε, σ' ένα περιβάλλον που τιμωρούσε τις υπερβολές και περιφρονούσε το πομπώδες.

Αρχαίες πόλεις κατρακυλάνε στις πλαγιές κάποιου βουνού, άλλες χτισμένες δίπλα στο κύμα κι άλλες να απλώνονται πάνω σε πανέμορφες πεδιάδες. Ακροπόλεις σκαρφαλωμένες σε απρόσιτα σημεία στρατηγικής σημασίας, περιτριγυρισμένες από θεόρατα τείχη, να ελέγχουν από ψηλά κάθε κίνηση. Όπου και να ταξιδέψεις στη χώρα μας, ηπειρωτική ή νησιωτική, αλλά και ολόγυρα στη Μεσόγειο, θα συναντήσεις ερείπια, πέτρες λαξευμένες, σπασμένες κολόνες, διάσπαρτα σπόλια, να σου θυμίζουν πως τούτος ο τόπος κατοικήθηκε από συγκλονιστικούς πολιτισμούς στο παρελθόν.

Κι όσα τοπία παρέμειναν απροσπέλαστα από εκείνους τους μακρινούς αρχαίους πολιτισμούς, ήρθαν αργότερα οι Βυζαντινοί να τα προσέξουν και να χτίσουν κι εκείνοι εκεί τις δικές τους εκκλησίες, για να υμνήσουν με τη σειρά τους και με τον δικό τους τρόπο την ιερότητα της ίδιας γης. Μοναστήρια αποτραβηγμένα από την κοσμική ζωή, χαμένα στις ερημιές: άλλα να κρέμονται στην κυριολεξία στο χείλος της αβύσσου, άλλα να βρίσκονται κολλημένα σαν στρείδια πάνω σε κατακόρυφους κοφτερούς βράχους κι άλλα ν' αγναντεύουν από ψηλές βουνοκορφές μακριά τον ορίζοντα.

Σήμερα, τα τοπία των θεών κατοικούνται φυσικά μόνο από τους ανθρώπους. Απώλεσαν εδώ και χρόνια τη σημασία που τους απέδιδαν -ως τόπους ιερούς και άβατους- στο μακρινό παρελθόν και απέκτησαν υλική μόνο αξία. Ήταν ίσως τότε η κρίσιμη στιγμή που ο άνθρωπος διέρρηξε οριστικά τη ζωοποιο σχέση του με τη Φύση, θεωρώντας πως δεν είναι αξεχώριστο κομμάτι της, αλλά πως μπορεί να ζει και έξω απ' αυτήν, ως το ιδιαίτερο εκείνο πλάσμα της που μπορεί να την ορίζει και να τη διαφεντεύει.

Η γη δεν είναι πλέον ο «επίγειος παράδεισος», αλλά οικόπεδο προς εκμετάλλευση: έγινε νταμάρι, αυθαίρετο σε δάση και αιγιαλούς, τόπος ανέγερσης γιγάντιων βιομηχανικών και ξενοδοχειακών μονάδων, χώρος εναπόθεσης σκουπιδιών. Τόποι μαγικοί, μοναδικής σπανιότητας, συρρικνώνονται, καταστρέφονται, μολύνονται ανεπανόρθωτα, θυσιάζονται στον βωμό μιας κακώς νοούμενης ανάπτυξης -το άλλο όνομα της λεηλασίας και της υποβάθμισης. Συμπεριφερόμαστε στη γη ως βάρβαροι κατακτητές, δημιουργώντας ολοένα και περισσότερο αβίωτα και ανοίκεια περιβάλλοντα, λησμονώντας ότι κάποιιοι τόποι θα έπρεπε να μένουν εσαεί ανέγγιχτοι από τα χέρια των ανθρώπων.

Οι τόποι είναι αυτοί που ιστορούν τη ζωή των ανθρώπων. Πάνω τους έχουν αφήσει τα σημάδια της παρουσίας τους, μάρτυρες και μνημοσύνη της ύπαρξής τους• σαν τα χτίσματα ν' απέκτησαν κι αυτά λαλιά και θέλουν να διηγηθούν την ιστορία τους. Η αρχιτεκτονική απόμεινε έτσι να μοιρολογάει, μέσα από τα σπαράγματα της, την πραγματική ιερότητα τοπίων και τόπων: αυτή της θνητότητας της ανθρώπινης ζωής.

¹ Κώστας Παπαϊωάννου, Τέχνη και πολιτισμός στην αρχαία Ελλάδα, Εναλλακτικές εκδόσεις, Αθήνα 2009

² Vincent Scully, The Earth, the Temple and the Gods, Yale University, 1962

Το άρθρο δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα των Συντακτών στις 25.07.23